
Ocene in poročila

Lambert Ehrlich: Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 (za objavo pripravila Marija Vrečar); Metod Benedik: Lambert Ehrlich za slovenski narod. Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2002, 702 strani (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 24)

V 24. zvezku znane zbirke *Acta Ecclesiastica Sloveniae* (AES), ki jo od leta 1979 izdaja Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, je dobrih sedemdeset let po nastanku izšla študija (skupaj s *Prilogami k posameznim poglavjem*) prof. dr. Lamberta Ehrlicha *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20*. Avtor, vidni slovenski katoliški idejni, družbeni in narodnopolitični delavec, duhovnik in akademski učitelj v prvi polovici 20. stoletja, je kot izvedenec za Koroško sodeloval pri delu jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci po 1. svetovni vojni. Študijo je napisal v letih 1922-1931. Njen tipkopijski koncept je konec leta 1931 predložil Slovenski matici v Ljubljani. Decembra 1931 mu je založba sporočila, da je besedilo oddala v recenzijo dr. Izidorju Cankarju. Ta je v svoji oceni, datirani z 19. aprilom 1932, poudaril, da je "knjiga (...) nujno potrebna slovenski historiografiji, a prav tako, če ne bolj, slovenskemu inteligentnemu občinstvu; to je narodno-vzgojna knjiga, poučna, spodbudna in sposobna, da znatno razširi naše razglede, poživi zanimanje za naše velike narodne probleme ter nas usposobi, da bolj realno presojava možnosti njih rešitve". Opozoril pa je, da "rokokopis sedaj še ni zrel za tiskarno". Poleg vsebinskih dopolnil ga je "treba popraviti jezikovno (slovnično in stilistično); zlasti je treba pregledati geografska imena, ki jih pisatelj večkrat rabi - pač pod vplivom francoskega teksta aktov - v tuji namesto v domači obliki". Julija 1932 je Matica sklenila, da objavi Ehrlichovo knjigo s popravki in dopolnili, ki jih je predlagal ocenjevalec in svojo odločitev sporočila avtorju. V Ehrlichovem odgovoru z dne 27. julija 1932 pa beremo, da je "po treznem prevdarku prišel do zaključka, da nikakor ne kaže že zdaj objaviti ta spis. V izpopolnitev gradiva bi bilo treba dobiti vpogled v zapisnike raznih konferenc v Parizu in pregledati paralelna dela, ki so izšla v tujih jezikih" (str. 634, 41, 29). Ehrlich je torej sklenil besedilo dopolniti in dodelati in šele nato objaviti v knjižni obliki.¹ Opravil je številne ročne korekture prvih poglavij tipkopisa, a zaradi vsestranskih obveznosti v tridesetih letih, izbruha 2. svetovne vojne in nenadne smrti leta 1942 svojega namena ni uspel uresničiti. Besedilo je ostalo v "surovem stanju" (str. 41). Za sedanjo objavo v knjižni obliki je mag. Marija Vrečar, sodelavka Inštituta za zgodovino Cerkev, ki je Ehrlichovo besedilo pripravila za natis, avtorjeve lastnorodne korekture vnesla v tekoče besedilo in besedilo uskladila z današnjimi slovničnimi in pravopisnimi pravili. Dopolnila je tudi pomanjkljivo številčenje poglavij, odpravila mestoma pretirano

¹ Kot v *Uvodni razpravi* opozarja mag. Marija Vrečar "domneva C. Žebota, *Neminljiva Slovenija*, Celovec 1988, stran 159, da je projugoslovansko usmerjeni podban (ban - J. P.) Dravske banovine Drago Marušič preprečil objavo Ehrlichove knjige, torej ne velja" (str. 29, op. 15).

členitev besedila v odstavke in prenesla Ehrlichova opozorila na priloge k posameznim poglavjem ter pripombe in predloge korektorjev (dr. Karla Capudra, dr. Matije Slaviča, dr. Ivana Žolgerja, dr. Izidorja Cankarja) v opombe na koncu strani. V opombe je prenesla tudi dele besedila, ki jih je Ehrlich prečrtal in se vsebinsko razlikujejo od njegovih kasnejših popravkov. Zaradi konkretne tematike - narodnostnih mej - pa je ohranila Ehrlichovo neuskklajeno rabo zdaj slovensko, zdaj nemško, zdaj italijansko zapisanih krajevnih imen. Ohranila je tudi - po našem mnenju motečo - starinsko obliko slovensko zapisanih krajevnih in zemljepisnih imen - npr. "Možiška dolina" (Mežiška dolina). Seveda pa ta drobna pripomba ne spremeni glavnega poudarka o pomenu dela pri pripravi Ehrlichovega besedila za natis. Le-to je danes v ustrezni obliki in v celotnem obsegu dostopno strokovni javnosti ter širokemu krogu bralcev. Kot piše mag. Vrečarjeva v *Uvodni razpravi* je namreč napak in nedoslednosti v prvotnem besedilu toliko, "da ga v tej obliki ne avtor ne založnica ne bi izdala" (str. 41). Zato bi se kaj lahko zgodilo, da bi bilo Ehrlichovo besedilo še nadalje v natisnjeni obliki dostopno le v nepopolni in brez strokovne priprave objavljeni inačici, ki je izhajala v mesečniku *Slovenska država* (Toronto) v letih 1960-1971 (31 člankov). Vendar pa je že ta objava v svojem času pomembno prispevala k širitvi in doslednosti slovenskega zgodovinskega spomina.

Lambert Ehrlich je študijo *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* po vsej verjetnosti napisal v treh tipkopijskih izvodih (originalu in dveh kopijah). Poleg izvoda, ki je sedaj (skupaj s prilogami) objavljen v AES, obstajata še dve nepopolni kopiji. Prvo hrani Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani kot t. i. "Žolgerjevo poročilo",² drugo pa najdemo v INDOK službi Ministrstva za zunanje zadeve Srbije in Črne gore v Beogradu. Kje so manjkajoči deli obeh kopij, ni znano, saj je - kot beremo v *Uvodni razpravi* - vsak od treh izvodov besedila doživel pravo odisejado (str. 27-31). Če ostanemo pri izvodu, ki je sedaj objavljen, je bila njegova pot naslednja: ob koncu 2. svetovne vojne maja 1945 so ga Ehrlichovi učenci (p. Kalist Langerholz) odnesli iz Ljubljane prek Ljubelja na Koroško, od tam v Rim in naprej v ZDA, kjer so ga izročili dr. Cirilu Žebotu. Nazadnje so omenjeni tipkopis hranili v arhivu mesečnika *Slovenska država* v Kanadi. Od tam se je leta 2000 vrnil v Evropo in je zdaj dostopen v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani (str. 31, 634).

Dve leti po vrnitvi tega pomembnega gradiva oziroma študije v domovino je Ehrlichovo delo izšlo v knjižni obliki. Leto izida ni naključno, saj je knjiga izšla "v spomin na 60. obletnico usmrtnice Lamberta Ehrlicha, buditelja samostojne Slovenije" (str. 11). Kot vemo, je Ehrlicha v prelamljajočem času 2. svetovne vojne 26. maja 1942 usmrtila VOS OF. Tega časa se delno dotika tudi knjiga, o kateri poročamo. Glavnina njenega besedila pa je seveda namenjena študiji o pariški mirovni konferenci po 1. svetovni vojni.

² Imenovano po slovenskem politiku dr. Ivanu Žolgerju, enem od štirih opolnomočenih članov delegacije (t. i. politične delegacije) Kraljevine SHS na pariški mirovni konferenci; Žolger je bil tudi glavni tajnik jugoslovanske delegacije na pariški konferenci. Do leta 2001 so v slovenskem zgodovinospisju avtorstvo besedila *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20*, ki ga hrani A INZ, zmotno pripisovali njemu. Na Ehrlichovo avtorstvo omenjenega besedila sta opozorila dr. Jurij Perovšek in mag. Marija Vrečar na *Ehrlichovem simpoziju*, ki je bil od 4. do 6. septembra 2001 na Slovenski teološki akademiji v Rimu. Glej Jurij Perovšek: Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919-1920; Marija Vrečar: Ehrlichov tipkopis: Pariška mirovna konferenca in Slovenci. V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*. - Celje: Mohorjeva družba, 2002, str. 61, op. 8 in str. 89, 91, 92, 95.

V Ehrlichovo študijo *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* nas uvajata *Predgovor* predstojnika Inštituta za zgodovino Cerkve in urednika AES prof. dr. Metoda Benedika ter *Spremna beseda* in *Uvodna razprava* mag. Marije Vrečar. Prof. Benedik v *Predgovoru* (str. 13-14) med drugim sicer opozarja, da je "izrednost Ehrlichovega prispevka, ki bi vsekakor veljala za objavo v tridesetih letih prejšnjega stoletja, (...) danes zaznavna le še posredno", a obenem tehtno pristavlja, da "še vedno pomenijo Ehrlichove opombe, njegovi podrobni opisi nekaterih ključnih faz mirovnih pogajanj edinstven prispevek udeleženca" (str. 13). Podobno njegovo besedilo ocenjuje tudi mag. Vrečarjeva, ki v *Spremni besedi* (str. 17-18) poudarja, da "posebno težo vsebini spisa in tudi njegovi objavi dajejo priloge, številni Ehrlichovi krajši ali daljši zapisi, ki v marsičem osvetljujejo ozadje dolgotrajnih in predvsem težkih pogajanj mlade države in majhnega, malo znanega naroda z velesilami za osnovne pogoje, ki omogočajo preživetje" (str. 17). Mag. Vrečarjeva se nato Ehrlichovemu besedilu podrobno posveča v *Uvodni razpravi* (str. 19-52). V njej najprej predstavi Ehrlichovo življenje in delo od leta 1903, ko se je po končanem bogoslovnem študiju v Innsbrucku, Parizu in Rimu vrnil na Koroško, do 1919, ko je med 26. januarjem in 6. februarjem tega leta kot zastopnik Deželne vlade za Slovenijo na Koroškem spremljal znano anketno komisijo podpolkovnika Shermana Milesa in se nato 12. februarja 1919 odpravil v Pariz. Ehrlich se je v letih 1903-1919 ob svojem osnovnem duhovniškem poklicu in profesorskem delu na celovškem bogoslovju med koroškimi Slovenci uveljavil kot narodnobudiljski delavec in pomemben organizator krščanskosocialno usmerjenega delavstva. Mag. Vrečarjeva nato podrobno pojasni nastajanje in usodo Ehrlichovega besedila, ki smo ju v bistvenih podrobnostih že predstavili. Nato po posameznih poglavjih (*Uvod, Težavna pozicija naše delegacije, Koroško vprašanje, Štajersko vprašanje, Prekmurje, Italijansko vprašanje, Priloge k posameznim poglavjem*) opozarja na glavne vsebinske poudarke v študiji. V posebnem razdelku *Tekstnokritične opombe* pojasni še, kateri slovnični in pravopisni popravki so bili opravljeni pri pripravi študije za natis, v zadnjem razdelku pa navaja številne uporabljene vire in obširno tujo ter domačo literaturo, na katero je oprla *Uvodno razpravo*.

Uvodni razpravi sledi Ehrlichova študija (str. 53-218). Avtor v *Uvodu* (str. 53-73) najprej oriše jugoslovansko misel in politiko pri Slovencih od Majniške deklaracije 30. maja 1917 do oblikovanja Države SHS 29. oktobra 1918 in njene združitve s Kraljevino Srbijo v Kraljevino SHS 1. decembra 1918. Nato predstavi sestavo jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci in sestavo njenih posvetovalnih ter pomožnih organov (sekcij). V *Uvodu* še pojasni, kako je delegacija oblikovala uradne jugoslovanske ozemeljske zahteve, ki jih je predložila mirovni konferenci 3. marca 1919 in kratko spomni na osnovni nalogi mirovne konference - "likvidacijo svetovne vojske" in "rekonstrukcijo sveta" po njej (str. 73). V drugem poglavju *Težavna pozicija naše delegacije* (str. 74-87) lahko najdemo eno od pomembnih pojasnil za izgube, ki so jih po 1. svetovni vojni utrpeli Slovenci na mirovni konferenci v Parizu. Ehrlich piše, da je bilo tisto, kar je "stališče naši delegaciji najbolj otežilo, (...) to, da - kakor nobena delegacija malih sil - ni bila ni pravno ni dejansko enakopravno pogajajoča se stranka. Velesile - Amerika, Anglija, Francija, Italija, Japonska - so takoj od začetka zavzele stališče, da bodi

mir in nova organizacija sveta izključno le njihovo lastno delo, praktično izraz le njihove lastne volje. Vsled tega so se velesile konstituirale kot suvereni areopag, pred katerim male države nimajo nobenih na katerikoli način priznanih ali zasigurnih sredstev za zastopanje svojega stališča. Vse je odvisno od arbitrarnega preudarka tribunala velesil, in male sile nimajo niti pravice do kontradiktornega pogajanja niti pravice do zaslišanja niti pravice do informacije. Velesile razpravljajo in sklepajo ob zaprtih vratih končno veljavno o najvitalnejših interesih malih držav, a se nimajo niti za obvezne pravočasno obveščati interesirane države o storjenih sklepih. (...) Delegacije malih sil kot razpravljajoči in soodločujoči faktor niti pri vprašanih, pri katerih so bile direktno interesirane, niso prišle v poštev. Tudi pravica do tega, da bi bile za informacijo vsaj zaslišane, jim ni bila priznana oziroma varovana. Kvečjemu je sem ter tja poklicala konferenca prostovoljno, kadar se ji je zdelo umestno, kakega našega delegata na zaslišanje za informacijo." (str. 74, 75-76) Na sklepe konference pa je vplivala tudi mentaliteta Američanov. O tem Ehrlich zelo povedno piše takole: "Amerikanci so prišli na konferenco kot zmagovalci in nadalje tudi kot moralni sodniki celega sveta. Kadar oni govorijo, se jim zdi, da govori nezmotljiva resnica iz njih, in za argumente niso lahko dostopni. Vsak smisel jim pa manjka za zgodovinski moment. Pri njih odločuje samo sedanje stanje. Mi smo polagali v dokaz našega etničnega položaja veliko važnost na stare zemljevide od prejšnjega stoletja in smo mislili, da so to najdragocenejši dokumenti. Toda Amerikanci so jih imeli za godne za kak muzej, ne pa za rešitev svetovnih problemov." - "V germanizaciji kot taki Amerikanci niso videli onega hudodelstva, katerega je treba kaznovati in s tem krivico popraviti, ampak to so oni jemali kot rezultat, s katerim je treba sedaj računati. Njim se je germanizacija zdela celo upravičena, kolikor je nemška moderna in tehnična kultura zagospodarila nad 'nekultiviranimi' slovanskimi plemeni. Ravno tako so tudi oni Ameriko kolonizirali in njihova opravičba za ravnanje z Indijanci je ravno v tem, da jim njihova tehnika, njihov napredek daje dozdevni titulus v roke za tako ravnanje." - "Amerikanci so polagali izredno važnost na mesta. V Ameriki se je namreč najprej ustanovilo mesto, in iz tega središča se je začela širiti na okrog kultivirana in obljudena zemlja. Pri nas je v prejšnjih časih bilo le malo mest in masa prebivalstva je bila na deželi. Šele s spremembo ekonomskega življenja je začelo ljudstvo iz dežele siliti v mesta, a ravno zaradi tega so bila mesta rezultanta tega priseljevanja ter izraz etnične okolice. Amerikanci so mnenja, da mora mesto odločevati in da se mora dežela po plebiscitu mesta ravnati. Zaradi tega so bili Amerikanci odločno proti temu, da bi Celovec prišel k nam, in glede Maribora tudi niso bili popolnoma zadovoljni." (str. 84) Ob usodnem vplivu, ki so ga imele ZDA glede jugoslovanskih (slovenskih) zahtev na Koroškem se je Ehrlich ustavil še enkrat: "Kakor že gori omenjeno, so igrali Amerikanci glavno vlogo v koroškem vprašanju. Saj so vse glavne elemente sklepa deseterice glede Koroške doprinesli ravno oni: Karavanke, Možiška dolina, naknadna konzultacija v celovški kotlini. Amerikanci so na konferenci sploh prevladali, to pa posebno zato, ker je bila cela Evropa postala v ekonomskem oziru odvisna od njih. Angleži, Francozi in Japonci pa niso hoteli priti ž njimi preveč v nasprotstvo, posebno tam ne, kjer so Amerikanci brez njihove škode lahko uveljavljali Wilsonova načela. Tako se je večkrat zgodilo, da so nam Francozi in Angleži rekli, pridobite Amerikance, potem smo tudi mi za vaše predloge." (str. 105) Med okoliščinami, ki so neugodno

vplivale na položaj jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci, Ehrlich omenja še popolno odsotnost slovanske vzajemnosti na mirovni konferenci ("Čehi so se sprli s Poljaki in simpatizirali z Italijani proti Jugoslovanom, Poljaki na drugi strani so simpatizirali z Romuni" - str. 83) in težnjo velesil "favorizirati novo nastalo Nemško Avstrijo, in sicer zato, da se sprijazni z mislijo, ostati ločena od Nemčije" (str. 86). To se je pokazalo tudi pri reševanju vprašanja severne jugoslovanske (slovenske) meje.

Obravnavo jugoslovanske (slovenske) severne meje na mirovni konferenci v Parizu je Ehrlich predstavil v tretjem poglavju svoje študije *Koroško vprašanje* (str. 88-131). Najprej se je ustavil pri delu Milesove komisije. Kot vemo je le-ta - ne da bi upoštevala kriterij o narodnostni strukturi dežele - po večinski odločitvi svojih članov v svojem poročilu predlagala demarkacijsko črto za upravno in zasedbeno razmejitev med Nemško Avstrijo in Kraljevino SHS po stari deželni meji po vsem ozemlju jugovzhodne Koroške, to je po grebenu Karavank po vsej njihovi dolžini. Ehrlich opozarja, da je bilo to stališče "usodepolno za ves razvoj koroškega vprašanja na mirovni konferenci v Parizu. Služilo namreč ni samo Amerikancem kot podlaga za presojanje koroškega vprašanja pri vseh tozadevnih obravnavah konference, ampak vplivalo je tudi na Angleže in Francoze (...). Mnogovrstne peripetije in faze koroškega vprašanja, ki se je vleklo od konca februarja do 25. junija (1919 - J. P.), niso drugega kot neprestani boji naše delegacije proti vplivom in vtisom Milesovega poročila." (str. 91)

Ehrlich nato podrobno predstavi delo jugoslovanske delegacije v različnih stopnjah obravnave koroškega vprašanja: v prvi do 12. maja 1919, ko je svet četverice (najvišji organ mirovne konference, ki so ga sestavljali predsednik ZDA ter predsedniki vlad Francije, Velike Britanije in Italije) sklenil, naj bodo Karavanke meja med Nemško Avstrijo in Kraljevino SHS, za Celovško kotlino pa naj se izvede plebiscit. Jugoslovanska delegacija je v tem času zaman utemeljevala zahteve po priključitvi Koroške k jugoslovanski državi in obenem skušala doseči, da sklep o plebiscitu ne bi bil sprejet. Menila je, da "plebiscit ne pomeni drugega, kot da se nam na prikrit način hoče vzeti Koroška in da se s tem sankcionira zločin stoletnega nasilnega ponemčevanja" (str. 99). Ker v svojih prizadevanjih ni uspela, je v drugi stopnji obravnave koroškega vprašanja (do drugega sklepa četverice 26. maja 1919) omejila jugoslovanske ozemeljske zahteve in predlagala, naj bi južni del Celovške kotline (z izjemo Celovca - kasnejša cona A) brez glasovanja pripadel Kraljevini SHS. Kompromisni predlog ni prodril in svet četverice je potrdil sklep, ki ga je sprejel 12. maja. Uspešnejša je bila v tretji stopnji obravnave koroškega vprašanja (do tretjega sklepa četverice 30. maja 1919), ko je svet četverice sklenil, da meja med Nemško Avstrijo in Kraljevino SHS še ni določena in da Celovška kotlina pomeni sporno ozemlje med obema državama. "Sklep je pomenil objektivno nekak napredek proti sklepu od 26. majnika, kajti Karavanke so izginile kot meja in Celovška kotlina je bila zdaj vsaj sporno ozemlje." (str. 110) Jugoslovanska delegacija je v četrti stopnji obravnave koroškega vprašanja (do 4. junija 1919), ko je svet četverice sklenil, naj se Celovška kotlina razdeli na cono A in B, v katerih se mora izvršiti plebiscit, ponovno skušala doseči, da bi cona A pripadla Kraljevini SHS, a ni bila uspešna. Ameriški predsednik Woodrow Wilson plebiscita ni hotel opustiti. Wilson in britanski premier David Lloyd George "nista hotela razumeti, zakaj se vendar plebiscita tako bojimo in to celo v cono A, ko vendar trdimo, da je

ozemlje slovensko." Član jugoslovanske delegacije Milenko Vesnić je zato 4. junija 1919 svetu četverice skušal pojasniti položaj slovenskega naroda na Koroškem: "Pangermanska sila je navalila z vso silo na ta mali narodič, da prodre do južnega morja ter ga skušala z vsemi sredstvi iznenaroditi. Ta narod je vsled tega podoben ptiču, ki je celo življenje v kletki in ki ne zna več letati." Ehrlich je k temu pripisal: "Seveda duša nemškutarja bo ostala vedno uganka in se ne bo dala nikoli pojasniti." (str. 118) Ker je jugoslovanska delegacija spoznala, da svet četverice ne bo opustil misli na plebiscit, je v peti stopnji obravnavanja koroškega vprašanja - do petega sklepa sveta četverice, ki je 8. junija 1919 teritorialni komisiji (določala je meje držav) naročil, naj izdela načrt za upravo plebiscitnega ozemlja in za izvedbo plebiscita - odstopila od zahteve po priključitvi cone A Kraljevini SHS. Namesto tega je predlagala, naj bi bila do plebiscita cona A pod jugoslovansko upravo. Tega predloga svet četverice 8. junija ni sprejel. Svojega mnenja ni spremenil tudi 18. junija 1919, ko je znova obravnaval koroško vprašanje in v svojem šestem sklepu le potrdil predhodne sklepe z dne 4. in 8. junija 1919. S tem je odklonil tudi predlog jugoslovanske delegacije, ki je medtem - 9. junija 1919 - znova zahtevala jugoslovansko upravo v coni A. Devetnajstega junija pa je teritorialna komisija znova obravnavala koroško vprašanje in predlagala, naj ima Kraljevina SHS pravico do vojaške zasedbe in civilne uprave cone A, Nemška Avstrija pa cone B; plebiscit o pripadnosti omenjenih con eni ali drugi državi naj se izvede tri mesece po uveljavitvi mirovne pogodbe z Avstrijo. To stališče je nato 23. junija 1919 sprejel svet četverice in zaključil obravnavo koroškega vprašanja na pariški mirovni konferenci. S svojo odločitvijo je jugoslovansko delegacijo seznanil 25. junija 1919. Diplomatski boj za Koroško je bil končan.

Ehrlich je podrobno predstavil tudi diplomatski boj za Štajersko in Prekmurje. V četrtem poglavju *Štajersko vprašanje* (str. 132-146) najprej opozarja, da je bil na mirovni konferenci položaj glede Štajerske ugodnejši, kot je bil glede Koroške. Prvič zaradi etničnih in zemljepisnih vzrokov (Avstrijci so priznavali, da je ozemlje južno od Pohorja slovensko in predstavlja zaokroženo zemljepisno enoto), drugič pa zato, ker se je na Štajerskem "takoj po razpadu Avstrije našel pravočasno mož, ki je južni Štajer praktično uzurpiral za Jugoslavijo in napravil s tem *fait accompli*, to je bil general Maister. Od novembra 1918 je bila torej južna Štajerska pod okupacijo in upravo države SHS, in Nemci niso bili v stanu proti temu dejstvu dejanski nastopiti. Zaradi tega tam tudi ni bilo resnih bojev, in Nemci niso mogli dobiti povoda, da bi uprizorili anketo na podoben način kakor na Koroškem z Milesovo komisijo." (str. 132) V predlogu mirovni konferenci z dne 6. avgusta 1919 je zato Nemška Avstrija zahtevala, naj se dovoli plebiscit tudi za določitev meje na Štajerskem (v conah severno in južno od Drave, to je med Pohorjem in Dravo ter med Dravo in Remšnikom in pa v t. i. Murski kotlini, to je v Apaški kotlini in Radgonskem kotu). Jugoslovanska delegacija je 11. avgusta v obsežni noti, ki jo je poslala teritorialni komisiji, zavrnila avstrijske zahteve. V noti je poudarila, da je sporno ozemlje ne le v narodnostnem, temveč tudi v upravnem pogledu vedno sodilo k južni Štajerski. Po več obravnavah v teritorialni komisiji in na sejah vrhovnega sveta je slednji 29. avgusta 1919 odločil, da na Štajerskem ne bo plebiscita in da je na tem območju Mura meja med Nemško Avstrijo in Kraljevino SHS. Hkrati je odločil, da Radgona pripade Nemški Avstriji, Maribor pa Kraljevini SHS.

Precejšen uspeh je jugoslovanska delegacija dosegla tudi glede slovenskega dela meje z Madžarsko. Njeno delo v zvezi s tem vprašanjem Ehrlich opisuje v petem poglavju *Prekmurje* (str. 147-155). Uspeh jugoslovanske delegacije je izhajal iz dejstva, da teritorialna komisija sprva (okoli 20. marca 1919) ni podprla jugoslovanskega predloga razmejitve (Kraljevina SHS naj bi dobila Prekmurje s porabskimi Slovenci do Monoštra), pač pa je predlagala mejo na Muri do izliva v Dravo. S tem bi bilo Prekmurje za Kraljevino SHS izgubljeno. Ehrlich podrobno opisuje prizadevanja članov jugoslovanske delegacije, da bi teritorialna komisija spremenila svoje stališče. To jim je slednjič uspelo 20. maja 1919, ko je teritorialna komisija, z izjemo Porabja, podprla jugoslovanski predlog. Kot svoje stališče ga je posredovala vrhovnemu svetu mirovne konference, ki ga je 9. julija 1919 sprejel. Mejo je določil ob razvodnici med Rabo in Muro na severu in razvodnico med Lendavo in Krko na vzhodu. Prekmurje je pripadlo Kraljevini SHS, Porabje z Monoštrom pa je ostalo zunaj nje.

Ehrlich je podrobno predstavljal tudi obravnavo vprašanja zahodne jugoslovanske (slovenske) meje na pariški mirovni konferenci. V prizadevanjih jugoslovanske delegacije za rešitev tega vprašanja sicer ni sodeloval, kljub temu pa je njeno delovanje na tem področju pozorno spremljal. Opisal ga je v najobsežnejšem, šestem poglavju *Italijansko vprašanje* (str. 156-218). Najprej oriše razvoj jadranskega vprašanja od sklenitve Londonskega pakta 26. aprila 1915 do sklenitve Rimskega pakta 10. aprila 1918, nato pa se ustavi pri politiki italijanske in srbske vlade po Rimskem paktu. Ugotavlja, da je "cela Pašičeva politika (...) šla za tem, da se vsako samostojno gibanje avstrijskih Jugoslovanov, ki bi izgledalo kot izdatna pomoč za stvar Antante, dezavuirala ali prepreči. Razlog je jasen. O sklepanju miru naj bi avstrijski Jugoslovani ne imeli nobene pravice govoriti in naj bi bili popolnoma odvisni od Srbov. Na ta način se je moglo zgoditi, da smo prišli Jugoslovani do premirja kot sovražniki Antante in da je mogla Italija zasesti naše ozemlje kot bi bilo še avstrijsko. Ko bi se bila avstrijska Jugoslavija (Država SHS - J. P.) pripoznala že prej kot vojskujoča se država, bi se to nikdar ne bilo moglo zgoditi. Na ta način so dobili Italijani prosto roko proti nam in temu je bil kriv ravno toliko Pašić kot Sonnino." (str. 164) Za tem predstavi jugoslovanske in italijanske ozemeljske zahteve: Kraljevina SHS je zahtevala vso obalo od Tržiča do Spuža, Goriško, Gradiško, Trst in Istro, Italija, ki se je "postavila na intrasingentno stališče", (str. 177) pa je zahtevala ozemlje, obljubljeno z Londonskim paktom (Goriško, Gradiško, Trst z okolico, Kanalsko dolino, del Notranjske, Istro, severno Dalmacijo do Trogira, Cres, Lošinj, otoke do Paga in Mljeta, Palagružo, Lastovo) in še Reko. Ehrlich opozarja, da je Italija ob tem "razvila obširno propagando v tem smislu, da je ves svet napačno informirala o italijanskem značaju Primorske, Istre in Dalmacije". Pa tudi Vrhovni svet se je "brnil spoznati resnico. Vrhovni svet jadranskega vprašanja ni dal ekspertom za detajlni študij, ampak je vse ostalo v meglo zavito. Na zahtevo italijanske delegacije je namreč pridržal to vprašanje izključno svoji kompetenci. Nadalje se je posebno glede jadranskega vprašanja izkazala metoda Vrhovnega sveta kot škodljiva. Peterica ali četverica se namreč ni samo posvetovala pri zaprtih vratih, ampak je razpravljala brez zapisnika in brez tajnikov. Mesece in mesece so se pletli dolgi razgovori, in protokolov za te razprave ni." (str. 178)

Ehrlich nato podrobno predstavi prizadevanja predsedniku ZDA Wilsona, ki ni

pristajal na Londonski pakt, in tudi Velike Britanije ter Francije, da bi uskladili jugoslovanske in italijanske ozemeljske zahteve. Wilsonovega predloga razmejitve, t. i. Wilsonove črte (po razvodu zahodno od Trbiža-Porezen-zahodno od Cerknega-vzhodni rob Trnovskega gozda-Hrušica-Razdrto-vzhodno od Divače-Slavnik-Šija-Učka-Raša-do morja) nista sprejeli ne Italija, ne Kraljevina SHS. Italija je Wilsonov predlog zavračala tudi potem, ko je Wilson kasneje črto popravil v korist Italije tako, da bi tej pripadli še območje Raše z Labinom in otoki Lošinj, Unije, Vis ter Palagruža. Ob tem Italiji zaradi odločnega Wilsonovega nastopa ni uspel poskus, da bi Kraljevina SHS na račun Albanije (severni del do Drine) v italijansko korist odstopila od zahtev v severnem Jadranu (vzpostavljena naj bi bila teritorialna kontinuiteta med italijansko Istro in Reko, ki bi bila v obsegu *corpus separatum* s svojim zaledjem *Etat tampon*; Italija bi dobila otoke Cres, Lošinj, Vis, Palagruža, Lastovo; razglašena bi bila nevtralnost obale, pristanišč in otokov; Italijani na Reki in v celotni Dalmaciji bi bili lahko italijanski državljani). Tak sporazum sta sprva, do Wilsonovega nastopa, nasproti Kraljevini SHS zagovarjali tudi Velika Britanija in Francija. Jugoslovanski delegaciji sta 20. januarja 1920 postavili ultimatum, da bo, če omenjenega sporazuma ne sprejme, Italija pooblaščen uresničiti določila Londonskega pakta. Sporazum, ki sta ga podprli, je temeljil v dejstvu, da Italija zaradi Wilsonovega načelnega odklanjanja Londonskega pakta ni mogla prodreti z zahtevami po njegovi uresnitvi in je poskušala po kompromisni poti vsaj deloma doseči svoje ozemeljske cilje. Jugoslovanska delegacija je bila v tem položaju pripravljena celo na 'prostovoljno žrtev', (str. 202) to je uveljavitev Wilsonove črte (s tem bi 400.000 Slovencev in Hrvatov ostalo v Italiji), vendar sta Velika Britanija in Francija jugoslovanski protipredlog zavrnili. Zato je jugoslovanska vlada, "sicer v zelo dostojni obliki, a vendar odločno odklonil(a) ultimatum od 20. januarja" (str. 210). Nato je nastopil Wilson, ki je 10. februarja 1920 na britansko in francosko vlado naslovil spomenico, v kateri je odločno obsodil njun nastop proti Kraljevini SHS. Temeljna misel "te izredne spomenice" (str. 211) je bila: "Amerikanska vlada, čeprav skuša ustreči Italiji v vseh pravičnih zahtevah, čuti, da ne more žrtvovati načel, za katera se je vojskovala, samo za to, da bi zadovoljila njene neupravičene ambicije. Ona ne more pripoznati krivičnega arrangementa, ki se opira na tajno pogodbo, ki ni več v skladu z novim položajem sveta, pa tudi ne krivične solucije, do katere bi privedla grožnja s to tajno pogodbo. Amerika bi pozdravila solucijo, temelječo na načelih, ki jih imajo velesile za pravična." (str. 212-213) Wilson je potem, ko sta Velika Britanija in Francija odstopili od svojega ultimata z dne 20. januarja, v začetku marca 1920 na vladi obeh držav naslovil še eno sporočilo. V njem je - kot povzema Ehrlich - zapisal: "Amerika je pripravljena sprejeti eventualni sporazum Italije z Jugoslavijo, ki bi razdelil *Etat tampon* med obe državi in ki bi pustil samo *corpus separatum* Reke pod Ligo narodov. Seveda tak sporazum ne sme biti sklenjen na stroške drugih. Albansko vprašanje naj se ne meša z zadevo italijansko-jugoslovanskega vprašanja in predsednik ne more privoliti, da bi Jugoslavija dobila kompenzacijo v severni Albaniji. (...) Politika amerikanske vlade na mirovni konferenci se je držala načela, da Amerika ni vezana po tajnih pogodbah. Tam, kjer so te pogodbe pravične, bi jih respektirala tudi Amerika." (str. 215)

Pariška faza mirovne konference ni rešila jadranskega vprašanja. Enako ga ni rešilo tudi nadaljevanje konference v Londonu od 12. februarja do 3. marca 1920,

ki ga je Ehrlich še kratko opisal. Besedilo je zaključil s koncem londonske faze konference (t. i. veleposlaniške konference), ko so pogajanja o jugoslovansko-italijanski meji preložili na bilateralno raven. Kot je znano so jih končali 12. novembra 1920 z rapalsko mirovno pogodbo, po kateri je meja med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo potekala veliko bolj vzhodno od Wilsonove črte; na območju Slovenije je v korist Italije celo presešla z Londonskim paktom določeno razvodje med Črnim in Jadranskim morjem, pri Postojni pa je bila premaknjena do Planine in Rakeka.

Ehrlichovemu besedilu *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* sledijo *Priloge k posameznim poglavjem* (str. 219-616), ki jih je za objavo prav tako pripravila mag. Marija Vrečar. Pogled na *Seznam prilog* (str. 220-234) pokaže, da jih je objavljenih skupaj 145 v francoskem, angleškem, nemškem, slovenskem in srbohrvaškem (v latinici in cirilici) jeziku. Na priloge, ki jih je Ehrlich kot dodatno pojasnilo priložil k posameznim delom besedila, bralca sproti opozarjajo opombe pod črto. Mag. Vrečarjeva je tako povezala besedilo Ehrlichove študije in *Priloge* v organsko celoto. *Priloge* (str. 235-618) lahko beremo tudi posebej - kot zbornik virov o slovenskem narodnopolitičnem položaju ob koncu 1. svetovne vojne in na mirovni konferenci po njej. Opozoriti pa je treba, da je v času po nastanku Ehrlichovega besedila izšlo mnogo zgodovinskega gradiva, ki je objavljeno v *Prilogah*. Kot opozarja mag. Vrečarjeva, so "originalni (...) tako rekoč le nekateri časopisni članki" iz pariškega *Le Temps* (str. 40). Kljub temu pa *Priloge* še danes lepo razkrivajo vsebinsko mnogoplastnost dogajanja, ki se mu je Ehrlich posvetil v svoji študiji.

Priloge zaokrožajo Ehrlichovo besedilo o pariški mirovni konferenci in Slovenih v letih 1919-1920. Poleg besedila o tej problematiki sta v 24. zvezku AES objavljena še nepoznana Ehrlichova spomenica za Vatikan z dne 14. aprila 1942 *Razmere v "Ljubljanski pokrajini"* (str. 619-632), ki jo je za objavo pripravila mag. Marija Vrečar, in razprava prof. dr. Metoda Benedika *Lambert Ehrlich za slovenski narod* (str. 641-679). Izvirnik spomenice *Razmere v "Ljubljanski pokrajini"* je bil pred kratkim izročen Nadškofijskemu arhivu v Ljubljani. (Osnovno besedilo te spomenice z dne 1. aprila je že objavljeno kot *Dodatek* k razpravi dr. Borisa Mlakarja *Delovanje stražarjev med drugo svetovno vojno*. Razprava je izšla v zborniku *Ehrlichov simpozij v Rimu*.³) Ehrlich je v svoji spomenici, ki jo je po nalogu tedanjega ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana pripravil za Sveti sedež, izpovedal zelo kritičen odnos do italijanske okupacijske politike in svoje nasprotovanje KPS in OF (opozarja na "podtalno in revolucionarno rovarj/enje komunistov, ki so začeli pod krinko osvobodilne fronte širiti med slovenskim narodom akcijo za oborožen odpor proti italijanski okupaciji" - str. 622). Spomenica je objavljena v slovenskem jeziku in italijanskem prevodu. Spomenici sledi *Povzetek* (v slovenskem, angleškem, nemškem in italijanskem jeziku), v katerem so predstavljena glavna dejstva, povezana z Ehrlichovo študijo *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* in spomenico *Razmere v "Ljubljanski pokrajini"*. *Povzetku* sledi še obsežna razprava prof. dr. Metoda Benedika *Lambert Ehrlich za slovenski narod* (str. 641-679). Razprava pomembno dopolnjuje naše vedenje o Ehrlichovi narodni in politični dejavnosti

³ Boris Mlakar: *Delovanje stražarjev med drugo svetovno vojno. Dodatek. V: Ehrlichov simpozij v Rimu*. - Celje: Mohorjeva družba, 2002, str. 268-278.

ter njegovi osebnosti, saj, kot je zapisal prof. Benedik, opozarja še na "nekatero dokumente bodisi izpod Ehrlichovega peresa, ki doslej še niso bili objavljeni v slovenskem prostoru, ali pa zapise njegovih najbližjih sodelavcev, ki iz neposrednosti osvetljujejo Ehrlichovo osebo" (str. 645).

Prof. Benedik je v svoji razpravi predstavljene dokumente in spise razvrstil v šest vsebinskih sklopov. V prvem, ki zadeva Ehrlichovo narodno obrambno delo na Koroškem pred 1. svetovno vojno, so poleg *Curriculum vitae*, ki ga je Ehrlich pripravil za Teološko fakulteto v Ljubljani ob nastopu profesure leta 1922, objavljeni odlomki iz njegovega govora na mesečnem shodu delavskega društva v Podjurbelju 18. junija 1905 in na občnem zboru Slovenske krščansko socialne zveze za Koroško maja 1909. Objavljen je tudi krajši zapis Pavla Verbica o njegovi dejavnosti v okviru koroške SKSZ. V drugem vsebinskem sklopu je v slovenskem prevodu objavljeno nekaj značilnih odlomkov iz znane knjige *Aus dem Wilajet Kärnten* (Klagenfurt : Slov. katoliško-politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem, 1913, 279 strani), ki jo je, kot je zapisal v *Curriculum vitae*, "spisal l. 1913 večinoma sam" (str. 647; po doslej uveljavljenem mnenju naj bi bil avtor omenjene knjige dr. Janko Brejc - J. P.⁴). Odlomki iz knjige, ki bi po našem mnenju še vedno zaslužila prevod v slovenski jezik, razkrivajo bridko usodo koroških Slovencev na narodnem, kulturnem, šolskem in političnem področju. Objavljen je tudi odlomek, v katerem se avtor ustavi pri pojavu nemškutarjev: "Kot posledica nasilne germanizacije se je na Koroškem pojavil 'ein ganz eigentümliches Volk', to je namreč nemškutarji. So produkt priskutne korupcije in so v celoti vzgojeni za izdajalce svojega naroda. Nihče tako ne sovraži slovenskega naroda, kot nemškutarji." (str. 658) Objavljen pa je tudi odlomek iz konca knjige, v katerem avtor povzema razmere na Koroškem in zapiše naslednje: "Slovenci sestavljamo tretjino prebivalstva na Koroškem. Nas je 120.000, pa naj vladno ljudsko štetje daje kakršnekoli podatke. Na Koroškem živimo od sedmega stoletja, smo tukaj zakoreninjen narod, ki je svoje vojvode postavljaj v slovenskem jeziku. Zdaj pa nas hočejo tretirati kot pritepeno bando ciganov. (...) Če zahtevamo pogoje za ohranjanje svojega materinega jezika in vere, kar je vsakemu narodu najdragocenejše, to zahtevamo kot ljudje, enaki vsem ljudem na zemlji, kot Slovenci in kot katoličani." (str. 659)

V naslednjem vsebinskem sklopu je predstavljena spomenica, ki jo je o preganjanju koroških Slovencev leta 1917 Ehrlich sestavil za dunajski državni zbor. Spomenica *Anfrage des Abgeordneten Dr. Korošec und Genossen an das Gesamtministerium, betreffend die Verfolgung der Kärntner Slowenen während des Krieges*, je bila v dunajskem parlamentu predstavljena 6. julija 1917. V četrtem sklopu je objavljen del besedila iz spominov Rude Jurčeca (*Skozi luči in sence : [1914-1958]*. - Buenos Aires : Editorial Baraga S. R. L., 1964-1969, knj. 1-3) o Ehrlichovem delu s študenti in mlado inteligenco; Ehrlich je ob delu z njimi venomer opozarjal, da morajo poleg domače pridobiti tudi izobrazbo v tujini. Dalje so objavljeni spominski zapisi dr. Lojzeta Ilija o Ehrlichovem dožemanju

⁴ Prim. Andrej Rahten: *Pozabljeni slovenski premier : politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)*. - Celovec-Ljubljana-Dunaj, Mohorjeva založba, 2002, str. 145. - Rahten piše, da je pri knjigi *Aus dem Wilajet Kärnten* Brejc sodeloval "kot urednik in avtor večine teksta". V opombi pod črto dodaja, da med zgodovinarji prevladuje mnenje, da so poleg Brejca brošuro uredili še Franc Grafenauer, Fran Smodej in Lambert Ehrlich (prav tam, str. 145, op. 318).

italijanskega in nemškega narodnostnega pritiska ter KPJ in OF leta 1941, Verbica o oblikovanju Akademskega kluba *Straža* v letih 1931-1932 in dr. Cirila Žebota o Ehrlichovem idejnem boju proti komunistom na ljubljanski univerzi v kasnejših letih. Objavljen je tudi Žebotov zapis o Ehrlichovem odzivu na okupacijo leta 1941. Žebot med drugim pravi, da se je Ehrlich, kot je znano, zavzemal za oblikovanje podtalne slovenske vlade, ki bi "morala osebno in politično biti popolnoma ločena od okupacijskih upravnih organov in uradov. Kot neposredni primer je profesor Ehrlich (4. maja 1941) izrecno podčrtal načelno in praktično inkompatibilnost članstva v takratni ljubljanski konsulti in v predlagani podtalni narodni vladi za Slovenijo. Domači politiki so Ehrlichov predlog zavrnil kot neizvedljiv in nepotreben. Kmalu za tem pa jih je komunistična OF zgodovinsko prehitela. Tudi londonska vlada se je zavedla svoje brezvplivne odsotnosti od domačih dogajanj šele, ko je bilo že prepozno." (str. 671-672)

V predzadnjem vsebinskem sklopu je objavljena *Spomenica v zadevi primorskih Slovencev*, ki jo je Ehrlich kot dekan Teološke fakultete v imenu vseh profesorjev 10. februarja 1932 poslal škofu Rožmanu. Spomenico, ki je obsojala fašistično nasilje nad Slovenci in Hrvati, naj bi škof po svoji presoji izročil Svetemu sedežu. V zadnjem sklopu pa je objavljen spominski zapis L. Ilija o pripravah (pod Ehrlichovem vodstvom) in ciklostilnem natisu (po njegovi smrti) obsežnejšega besedila *Izdajalska zarota KPS-OF zoper slovenski narod ob soudeležbi komodne sredine* (izdala in založila vodilna plast slovenskega naroda nekje v Sloveniji ob obletnici okupacije 1942, 72 strani). V *Zaroti* so bila podana stališča, ki jih je do tedaj oblikoval Ehrlichov krog o OF. "Vsebina je dobesedno taka, kakor pove naslov" (str. 678).

Razpravi prof. Benedika sledita *Povzetek* v slovenskem, angleškem, nemškem in italijanskem jeziku (str. 680-688) in *Kazalo osebnih imen* (str. 689-702). *Kazalo* je prizadevno sestavljeno, saj so ob vsaki osebi, poleg številke strani, na katerih se pojavlja, navedeni tudi podatki o njeni dejavnosti oziroma položaju. Glede na veliko število različnih oseb, ki se pojavljajo v besedilu, je bila odločitev za tako urejeno *Kazalo* vsekakor umestna.

Štiriindvajseti zvezek AES prinaša v slovensko zgodovinopisje pomembne obogatitve. Odkriva analitsko in dokumentirano pričevanje slovenskega udeleženca na pariški mirovni konferenci v letih 1919-1920, ki doslej širši javnosti ni bilo dostopno. V Ehrlichovi *Pariški mirovni konferenci* lahko preberemo marsikatero podrobnost o tedanjih dogajanjih na svetovnem diplomatskem odru kot tudi o resnih, odgovornih in strokovnih prizadevanjih slovenskih članov jugoslovanske delegacije za pravično rešitev jugoslovanske (slovenske) meje z Avstrijo, Madžarsko in Italijo po 1. svetovni vojni. V tem smislu je študija *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* upoštevanja vreden antipod nekdanj poudarjanim trditvam, da so tedanja slovenska elita oziroma njeni diplomatski predstavniki premalo storili v boju za slovenske meje. Res je, da Slovenci niso imeli potrebnih izkušenj v svetovni politiki in pomembnih zvez, toda, kot se je spominjal delegat vlade Kraljevine SHS na mirovni konferenci dr. Josip Smodlaka, so bili slovenski člani jugoslovanske delegacije njena redka izjema. "Medtem, ko pri nas ni bilo sledu organiziranosti, je bila pri njih organizacija dela izvedena do podrobnosti. Imeli so svojega zgodovinarja, geografa, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike in tipkarice; iz Ljubljane so pripeljali celo pisarniškega slugo.

Skupaj jih je bilo deset. To osebje je bilo nameščeno v posebnem krilu hotela (jugoslovanska delegacija je imela sedež v hotelu Beausite v Parizu - J. P.) in oskrbljeno z vsem potrebnim za delo. V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat tudi v pozne nočne ure. Nihče ni bil križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka."⁵

Poleg *Pariške mirovne konference*, enega od redkih del o slovenski diplomatski zgodovini, bodo v 24. zvezku AES našli zanimive poudarke tudi tisti, ki se posvečajo drugim obdobjem in problematiki v novejši slovenski zgodovini. Štiriindvajseti zvezek AES - obenem z v istem letu izdanim zbornikom *Ehrlichov simpozij v Rimu*⁶ - izrisuje celovitejšo podobo dr. Lamberta Ehrlicha, njegove dejavnosti in njegovega časa. To je nedvomno dobrodošlo dejstvo, pa tudi vzpodbuda za nadaljnje raziskovanje diplomatskih in drugih vidikov slovenske zgodovine 20. stoletja.

Jurij Perovšek

Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvajanju Slovenije (I. del: Opozicija in oblast; II. del: Slovenci in federacija)*. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2002, 243 strani, ilustr., 2003, 390 strani, ilustr.; (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 17, 18)

Zgodovina postaja mlada, je mogoče pomisliti ob objavi "še toplih" dokumentov o dogajanju ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja v Sloveniji in Jugoslaviji. Šlo je za proces demokratizacije v političnem življenju Slovenije, ki je dal osnovo za osamosvajanje Slovenije od Jugoslavije, oziroma sta bila oba procesa dela istega dogajanja. Že z monografska študija o razpadu Jugoslavije *Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije* (Modrijan, Ljubljana 2002, 459 strani) je avtor oziroma zbiralec in urejevalec dokumentov, izdanih kot znanstvena izdaja zgodovinskih virov, pokazal da načelo t.i. historične distance, ki je vplivalo na način pisanja novejše zgodovine, zlasti družbenih in političnih procesov, ki se še niso ali so se komaj zaključili, ne velja več. Hitra objava dokumentov - zgodovinskih virov dogajanja pred dobrim desetletjem je tako izraz razvoja našega zgodovinopisja, ki se otresa prepričanja o nujnosti 'historične distance', ko udeleženci oziroma tvorci nekega zgodovinskega dogajanja naj ne bi več toliki meri vplivali na zgodovinarje in na njihovo predstavljanje bližnje preteklosti, pa tudi dokaz razvoja naše družbe, njene demokratizacije in potrebe po prikazu čim jasnejših odnosov med ustvarjalci takratnega dogajanja oziroma zgodovine.

Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije prinašajo tako dokumente, ki so bili "včeraj" še v "uporabi" in so bili skorajda tajni (vsaj nekateri). "Danes" so z

⁵ *Zapisi Dra Josipa Smodlake*. - Zagreb : JAZU, 1972, str. 120.

⁶ *Ehrlichov simpozij v Rimu* - Celje : Mohorjeva družba, 2002, 376 strani.